

سنجش اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار روستاهای پیراشهری (مورد: شهرستان بروجرد)

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۲/۱۵

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷

صفحات: ۱۸-۱

مجید سعیدی راد؛ پژوهشگر پسادکتری گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
عبدالرضا رحمانی فضلی؛ دانشیار گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
بیژن رحمانی؛ دانشیار گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

برای سنجش قابلیت‌های هدفمندی یارانه‌ها در راستای بهبود عملکرد طرح، بررسی نقش آن بر تاب‌آوری معیشتی عرصه‌های پیراشهری و گروه‌های آسیب‌پذیر ضروری به نظر می‌رسد. از این رو متناسب با عملکرد و اهداف هدفمندی یارانه‌ها، اثرات و پیامدهای آن بر معیشت روستاییان به شکل اثرات مثبت و منفی نمود پیدا می‌کند. پژوهش حاضر باهدف سنجش «اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار روستاهای پیراشهری شهرستان بروجرد» انجام گرفته است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش تمامی خانوارهای روستایی بخش مرکزی شهرستان بروجرد بوده که بر اساس فرمول کوکران، نمونه آماری مورد پرسش تعداد ۲۸۶ سرپرست خانوار تعیین گردید. برای تعیین ارتباط بین مؤلفه‌های اثرگذار و اثرپذیر تحقیق از ضرایب همبستگی اسپیرمن و کندال تائویی و به منظور تعیین ارتباط کل متغیرها، از رگرسیون چند متغیره استفاده شد. در نهایت نتایج پژوهش دلالت بر وجود رابطه معنادار بین شاخص‌های هدفمندی یارانه‌ها با شاخص‌های معیشت پایدار روستاهای بخش مرکزی شهرستان بروجرد دارد؛ بنابراین ارتقاء شاخص‌های اثرات هدفمندی یارانه‌ها برای دستیابی به تاب‌آوری معیشتی عرصه‌های پیراشهری شهرستان بروجرد، به‌مثابه یکی از راهبردهای اثرگذاری است که باید بیش‌ازپیش مورد توجه دولت قرار گیرد.

چکیده

واژه‌های

کلیدی:

یارانه، معیشت پایدار، روستاهای پیراشهری، شهرستان بروجرد.

به‌طور کلی امروزه اکثر فقیرترین مردم جهان در نواحی روستایی زندگی می‌کنند و با وجود چالش‌های متعددی همانند تغییرات اقلیمی، کاهش قیمت محصولات کشاورزی، کاهش دسترسی به زمین و کاهش فرصت‌های شغلی برای پایداری معیشت خود تلاش می‌کنند (Hajdu et al, 2020: 1). در این میان در دهه‌های گذشته سیاست‌های کاهش فقر در محور رویکردهای توسعه کشورهای مختلف قرار گرفته است و سیاست‌گذاران توسعه، به‌طور فزاینده‌ای علاقه‌مند جهت بهبود کارایی سیستم یارانه‌ها جهت کاهش فقر و بهبود وضعیت معیشت شهروندان شده‌اند (رحمانی و سعیدی راد، ۱۳۹۷: ۱۰۰). از این رو نگرانی‌هایی از چگونگی توزیع یارانه‌ها از جمله یارانه‌های مواد غذایی، رفاه اجتماعی، انتقال پول‌های نقدی و یارانه‌های مسکن میان شهروندان وجود دارد. چگونگی تمرکز بر روی گروه‌های هدف و هدایت یارانه‌ها به سمت این گروه‌ها در موفقیت این رویکرد و تاب‌آوری معیشتی شهروندان نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند (Braithwait, 2000). در واقع نبود سیستم هدفمند در توزیع یارانه‌ها، نابرابری و شکاف میان شهروندان را افزایش می‌دهد (Elizabeth, 2010: 136). با تحول و تکامل تئوری‌های اقتصادی، نقش و جایگاه دولت متحول گردیده، به‌طوری‌که تخصیص بهینه منابع، ثبات اقتصادی و توزیع درآمد از وظایف اصلی دولت‌ها به شمار می‌آید. در برخی شرایط تخصیص بهینه منابع بین بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی به‌طور طبیعی حاصل نشده و با ایجاد عدم تعادل در اقتصاد دسترسی به بهینه پارتو امکان‌پذیر نمی‌گردد (فرزین و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳۸) از طرفی با شکل‌گیری پدیده جهانی شدن و ماهیت متلاطم آن و تأثیرپذیری شدید جوامع از آن، دولت‌ها باید با به‌کارگیری سیستم‌های جدید مدیریتی و پیاده‌سازی آن‌ها در عمل، جایگاه خویش را در این محیط ناپایدار مستحکم نمایند و به موقعیتی همراه با پیشرفت مستمر دست یابند که ردپای این‌گونه سیاست‌های کلان تعدیل ساختاری را می‌توان در یکی از ارکان طرح تحول اقتصادی، قانون هدفمندی یارانه‌ها بررسی نمود (رحیمی بروجردی، ۱۳۸۶: ۱۵). سیاست تعدیل اقتصادی می‌کوشد، با شکل‌دهی به ساختاری معقول پروسه ایجاد اشتغال را هم‌زمان با انتقال سرمایه از بخش‌هایی به بخش‌های دیگر میسر گرداند و تا حد ممکن از ضربات ناشی از ناهنجاری‌هایی که به وجود می‌آورد، دوری گزیند. مشاغل کاذب جای خود را به کارهایی ظاهراً جدی می‌دهند و چرخ اقتصاد از حرکت ایستاده، به چرخش درمی‌آید (فتاحی، ۱۳۸۵: ۳۴۳). در واقع، سیاست‌گذاری اقتصادی به آن اندازه از حساسیت و اهمیت برخوردار است که در یکی از مهم‌ترین ارزیابی‌ها از تجربه توسعه و توسعه‌نیافتگی در قرن بیستم میلادی به‌مثابه یکی از دو متغیر تعیین‌کننده در سرنوشت کشورهای جهان قلمداد شده و بدون تردید یکی از مهم‌ترین سیاست‌ها در هر کشور، دست‌کاری قیمت‌های کلیدی، از جمله قیمت حامل‌های انرژی است (سعیدی راد، ۱۳۹۶: ۱). از این منظر، هدفمندسازی یارانه‌ها در ایران نیز از سال‌های پایانی دهه هفتاد به‌عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر با توجه به آشفتگی عملکردی مدیران اجرایی نظام یارانه، از مهم‌ترین موضوعاتی بود که هر سال هنگام تدوین لایحه بودجه مورد ارزیابی قرار می‌گرفت و به نظر می‌رسید که نظام یارانه‌ها ناکارآمد عمل می‌کرد زیرا یارانه‌ها به‌صورت مساوی در بین اقشار و دهک‌های پردرآمد و گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه توزیع می‌شد. با توجه به روند افزایشی هزینه‌های دولت در تهیه و تأمین کالاهای اساسی وارداتی و خرید داخلی، اتلاف منابع، فساد و رانت ناشی از یارانه‌های غیر هدفمند و افزایش تعهدات به‌واسطه افزایش

جمعیت، میزان یارانه موردنیاز هم‌روندی صعودی داشت بدین صورت که مصرف انرژی در ایران هر ده سال دو برابر می‌شد و لازم بود یارانه‌ها تا حد امکان در اختیار گروه‌های هدف قرار بگیرد (عباسی، ۱۳۹۱: ۱۸۴). بنابراین دولت‌ها با سیاست‌های خرد و کلان خود، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر معیشت پایدار شهروندان خود دارند، در این میان طرح هدفمندی یارانه‌ها، یکی از برنامه‌هایی است که در چند سال گذشته در ابعاد مختلف بر تاب‌آوری معیشتی روستاییان تأثیرگذار بوده است. با توجه به مشکلات پیش روی معیشت پایدار در روستاهای بخش مرکزی شهرستان بروجرد و وضعیت موجود آن‌ها همانند محرومیت، فقر، بهداشت نامناسب، خدمات و تسهیلات نامناسب و اکوسیستم تخریب‌شده، برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار روستایی لازم است برخلاف درک عمومی از توسعه که آن را صرفاً توسعه فیزیکی و اقتصادی تصور می‌کنند، چهار سرمایه اجتماعی، اقتصادی، زیرساختی- فیزیکی (کالبدی) و محیط زیستی به‌طور هماهنگ و متعادل ایجاد و یا بهبود یابند. بنابراین فعالیت‌ها هم بایستی در چهار بخش عمده یا زمینه کاری در جهت تأمین این چهار سرمایه و با رویکرد یکپارچه‌نگری برنامه‌ریزی شوند. از طرفی در سکونتگاه‌های بخش مرکزی شهرستان بروجرد نیز هدفمندی یارانه‌ها در حال بروز جلوه‌های اجتماعی و محیطی خود بوده و برای مقایسه مباحث نظری و اهداف طرح هدفمندی یارانه‌ها با واقعیت‌های جامعه روستایی از منظر تأثیر آن بر شاخص‌های معیشت پایدار و تاب‌آوری معیشتی، تلاش صورت می‌گیرد تا اثرات اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار روستاییان این منطقه (در چهارچوب چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی- فیزیکی) ارزیابی شود.

هدفمندی بر این فرض استوار است که بخشی از جامعه برای دریافت کمک‌های انتقالی در اولویت بالاتری هستند (یاری حصار و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۴۰). از آنجاکه منابع محدود است، باید در توزیع این کمک‌ها اولویت‌ها رعایت شود. منظور از هدفمندی تعیین کسانی است که واجد شرایط دریافت کمک‌های انتقالی هستند، به‌نحوی که رفاه حاصل از پرداخت‌های انتقالی در اختیار فقرا قرار گیرد (Sdrlevich et al, 2014). یارانه به هرگونه پرداخت انتقالی و مالی بلاعوض که در راستای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بخش‌های خاص تولیدی، همچنین بهبود توزیع درآمد از محل خزانه دولت بوده و یا به‌صورت نقدی یا کالایی به خانوارها و تولیدکنندگان کالاها و خدمات تعلق می‌گیرد، اطلاق می‌شود (OECD, 2005). به‌عبارت‌دیگر یارانه‌ها می‌تواند به دو طیف مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان داخلی پرداخت گردد (حسینی و مالکی، ۱۳۸۴: ۱۷). چنانچه پرداخت‌ها به گروه‌های هدف اصابت کند، هدف دولت به‌خوبی تأمین شده و رفاه و امنیت اجتماعی نیز تقویت می‌شود اما پرداخت‌های همگانی نه تنها در ارتقای درآمد و رفاه اقشار آسیب‌پذیر تأثیری ندارد، بلکه سبب بهره‌مندی بیشتر افرادی می‌شود که استفاده بیشتری از یارانه‌ها دارند (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۳). در ادبیات اقتصادی اهداف پرداخت یارانه شامل: مقابله با تورم، حمایت از تولید و تولیدکننده، برقراری عدالت اجتماعی و بهبود در توزیع درآمدها عنوان می‌شود (کریمی و کیوان، ۱۳۸۹: ۱۰۰).

رویکرد معیشت پایدار از بستر نظریه گسترده‌ی توسعه روستایی (extensive rural development theory) برخاسته است. این رویکرد در دهه‌ی ۱۹۸۰ به‌عنوان یک رویکرد جدید در مبحث توسعه روستایی و باهدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح شد. این رویکرد بر تفکر جامع و منسجم پیرامون کاهش فقر و دستیابی به توسعه روستایی تأکید

کرده و به سرعت محبوبیت زیادی میان محققان و متصدیان توسعه به دست آورد (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲). در واقع سرمایه‌های معیشت، هسته‌های مرکزی معیشت پایدار را شکل می‌دهند و برای جوامع فقیر محلی بنیادی به شما می‌روند (قدیری معصوم و همکاران: ۱۳۹۴). شاخص‌های معیشت پایدار روستایی شامل ۵ مؤلفه‌ی اصلی انسانی، اجتماعی، طبیعی، زیرساختی و مالی است (Bhandari, 2013: 126) و افزایش تاب‌آوری معیشتی بدون توجه به این مؤلفه‌های اصلی در سکونتگاه‌های روستایی امکان‌پذیر نمی‌باشد (Ellis, 1999). همان‌طور که از مدنظر گذشت در رویکرد معیشت پایدار، سرمایه‌های معیشتی شامل ۵ سرمایه‌ی انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی-زیرساختی و طبیعی است که در ادامه به تشریح هر یک از آن‌ها پرداخته می‌شود.

در سال ۱۹۶۱ میلادی تئودوز شولتز، اصطلاح سرمایه انسانی را در نشریه بررسی اقتصاد آمریکا به کار برد. سرمایه انسانی بیشتر به دانش، مهارت‌ها و قابلیت‌هایی اطلاق می‌شود که تجسم آن، افزایش بهره‌وری کار افراد است (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۸: ۴۵۷). سرمایه انسانی در یک مجموعه روستایی شامل نیروی فعالی است که دارای دانش، مهارت و توان اجرای فعالیت برای گذران معیشت و ارتقای سطح رفاه است. وجود نیروی جوان یا فعال، وجود انگیزه برای فعالیت، سطح سواد و تحصیلات، وجود مهارت‌های خاص حرفه‌ای را می‌توان به‌عنوان شاخص‌های قابل سنجش برای تخمین این سرمایه در یک روستا معرفی نمود. از سوی دیگر فراهم نمودن امکانات برای فراگیری مهارت‌های لازم معیشتی و زیرساخت‌های تحصیلی و رفاهی به‌منظور حفظ اقامت جوانان در روستا و ارتقای سطح تحصیلی ایشان ضرورت می‌یابد (قربانی، ۱۳۹۷).

سرمایه طبیعی اصطلاحی است که برای موجودی منابع طبیعی به کار می‌رود و خدمات مفید (مانند زمین، آب، جنگل‌ها، کیفیت هوا، حفاظت فرسایش، درجه تنوع، نرخ تغییر و غیره) برای معیشت از آن مشتق شده‌اند (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳). هر مجموعه انسانی سازمان‌یافته می‌بایست تا حدی به سرمایه‌های طبیعی و اثرات زیست‌محیطی آن‌ها تکیه کند. در هر مجموعه، مصرف انرژی و ایجاد ضایعات وجود دارد. لذا نیاز به آگاهی از محدودیت‌ها برای استفاده از منابع محیط‌زیست طبیعی برای ممکن نمودن استفاده پایدار وجود دارد. سرمایه طبیعی عامل اصلی شکل‌دهنده زندگی در یک محدوده بوده و بهره‌برداری حساب‌نشده انسان از این منبع ممکن است باعث لطمه خوردن به آن شود که در نهایت معیشت افرادی را که در آن منطقه زندگی می‌کنند را به خطر می‌اندازد (قربانی، ۱۳۹۷).

سرمایه فیزیکی به زیرساخت‌های اساسی مانند جاده و کانال‌های آبرسانی و ابزارها و کالاهای تولیدی و سرمایه‌ای (مانند ماشین‌هایی از قبیل تراکتور و غیره) که برای پشتیبانی از معیشت مورد نیاز است، اشاره می‌کند. همچنین، سرمایه فیزیکی به محیط ساخته‌شده‌ای اشاره دارد که منازل مسکونی، مکان‌های عمومی، صنایع، پل‌ها، سدها، لنگرگاه‌ها و پناهگاه‌ها را شامل می‌شود. این سرمایه همچنین، شامل امکانات حیاتی نظیر برق، آب، تلفن و گاز می‌شود. به‌طور کلی سرمایه فیزیکی یکی از مهم‌ترین منابع ایجاد ظرفیت جامعه برای توسعه معیشت پایدار است و برای ایجاد ساختارهای صحیح در جامعه، بخصوص، در تسهیل فرآیند استفاده از ظرفیت‌ها و سایر دارایی‌های موجود در محیط‌های روستایی، لازم است (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۶).

سرمایه اقتصادی؛ دارایی‌های مرسوم اقتصادی مانند پول، یا مالکیت خانه و ماشین است (بودات و معروفی، ۱۳۹۶: ۱۵۱). همچنین دارایی‌های یک مجموعه که قابل دادوستد می‌باشد، از جمله (اما نه محدود به) سهام، اوراق بهادار، اوراق بانکی سهام، سکه و... سرمایه مالی اطلاق می‌شود. سرمایه مالی از شاخص‌های اولیه و سنتی برای سنجش موفقیت عملکرد یک مجموعه و اولین راه‌حل برای گزارش دهی به ذینفعان است (قربانی، ۱۳۹۷).

در علوم اجتماعی معمولاً سه مؤلفه‌ی اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی^۳ و مشارکت اجتماعی^۴ که در یک رابطه متعامل قرار می‌گیرند و هر کدام تقویت‌کننده‌ی دیگری‌اند از مؤلفه‌ها و شاخص‌های اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. بر کسی پوشیده نیست که توسعه منابع انسانی در کنار سرمایه اجتماعی، در توسعه مشارکت آحاد مردم از هر قشری، عامل کلیدی و پیش شرط ضروری برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است (ازکیا و حسنی، ۱۳۸۸). از نظر کلمن سرمایه اجتماعی در ساختار روابط افراد و کنشگران تجسم می‌یابد و در نتیجه امری ناملموس است، این امر از طریق تشکیل روابط اجتماعی طی زمان ممکن می‌شود و افراد را قادر می‌سازد به میزان بیشتر و به نحو بهتری به منافعی برسد تا نسبت به زمانی که هر یک به تنهایی کار می‌کردند (Coleman, 1998: 98). پاتنام معتقد است که سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از انجمن‌های افقی بین مردم است و اشاره می‌کند که سرمایه اجتماعی به ویژگی‌های سازمان اجتماعی همانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد بستگی دارد که هماهنگی و همکاری را برای منافع متقابل تسهیل می‌کنند (Putnam, 1994: 9) با وجود تفاوت‌های گاه فاحش دلالت‌های این تعاریف ۲ مقوله مشترک را می‌توان پیوسته تمیز داد؛ ۱- تسهیل و گسترش روابط اجتماعی با توجه به اهمیت این روابط برای ساماندهی بهینه زندگی اجتماعی ۲- نتایج مطلوب ناشی از کاربرد این روابط تسهیل شده برای ایجاد و انسجام اجتماعی و رفاه (دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۸: ۴۵۲).

در مورد پیشینه مطالعات می‌توان به موارد زیر که تا حدودی به ادبیات موضوع نزدیک‌تر است اشاره نمود:

کریمی و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تقاضای مواد غذایی مشمول یارانه، در مناطق شهری ایران با استفاده از مدل سیستم تقاضای تقریباً ایده ال (AIDS)» به منظور اولویت بندی تخصیص یارانه، به کمک مدل‌های اقتصادسنجی اقدام به اولویت بندی تخصیصی مصرف کنندگان یارانه‌ی مواد غذایی در مناطق شهری ایران نمودند. نتایج نشان داد، به دلیل بی کشش بودن اقلام یارانه‌ای، هرگونه کاهش در پرداخت یارانه به مواد غذایی، به افزایش قیمت منجر شده و مخارج اضافی را به مصرف کننده تحمیل می‌کند. پوراحمد و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بر شاخص‌های سلامت شهری (سلامت تغذیه و امنیت غذایی) در منطقه‌های چهارگانه کلان شهر قم"، به مطالعه تأثیر طرح هدفمندی یارانه‌ها بر وضعیت اقتصادی و اجتماعی شهروندان، سلامت تغذیه و امنیت غذایی می‌پردازند. نتایج این پژوهش نشان داد که بسیاری از شهروندان، نگرش مثبتی به اهداف عدالت خواهانه طرح دارند، اما بسیاری از شهروندان پس از گذشت چند سال از نتیجه اجرای این طرح، از بسیاری از

Economic capital

Social Trust

Social cohesion

Social participation

Almost Ideal Demand System.

ابعاد اقتصادی به‌ویژه دسترسی آسان به تغذیه مناسب و امنیت غذایی - که ضامن شادابی و سلامت آن‌هاست - رضایت ندارند و در اظهاراتی، اجرای نامناسب و تورمزای طرح هدفمندی یارانه‌ها را عامل اصلی تضعیف روزافزون امنیت غذایی و کیفیت نامناسب تغذیه‌ای خود اعلام می‌کنند. نتایج تحقیق نوراللهی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «اثر بخشی هدفمندی یارانه‌ها بر کیفیت زندگی روستاییان مورد: روستاهای بخش احمدآباد شهرستان مشهد» حاکی از آن است که میانگین کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در بعد اجتماعی از ۳/۱۷ به ۲/۶۹ و در بعد اقتصادی از ۲/۷۹ به ۲/۴۵ و در بعد محیطی کالبدی از ۳/۰۶ به ۲/۸۴ و در سازه کیفیت زندگی از ۳ به ۲/۵۴ در پایان مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها کاهش یافته است. در واقع طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی مؤثر باشد. اگرچه میانگین کیفیت زندگی در ابعاد مورد بررسی قبل از طرح هدفمندی پائین تر از حد متوسط ارزیابی بوده است، اما پس از اجرای طرح هدفمندی، میانگین کیفیت زندگی و ابعاد آن نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی کاهش داشته است. همچنین زارع چاهوکی و سنایی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی پیامدهای اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بر منابع طبیعی ایران»، پیامدهای اجرای طرح را به دودسته مثبت و منفی تقسیم کرده‌اند. از جمله پیامدهای مثبت حذف یارانه‌ها می‌توان به کاهش آلودگی هوا، خاک، آب و کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، کود و سموم شیمیایی اشاره کرد. همچنین، افزایش قیمت آب می‌تواند باعث اصلاح الگوی مصرف آب شرب و کشاورزی شود و به تغذیه آب‌های زیرزمینی و آبخوان‌ها کمک کند. هدفمندی یارانه‌ها می‌تواند موجب اصلاح الگوی مصرف و گرایش به سمت انرژی‌های تجدیدپذیر طبیعی شود که نقش عمده‌ای در پایداری محیط‌زیست دارند. از جمله پیامدهای منفی اجرای هدفمندی یارانه‌ها افزایش قیمت حامل‌های سوخت، انرژی، علوفه دام است که به شدت به بوت‌ه کنی و جنگل تراشی منجر می‌شود. همچنین، حذف یارانه واحدهای تولیدی کشاورزی پیامدهای منفی را به دنبال دارد. در حالی که افزایش قیمت نهاده‌های دامی و هزینه‌های نگهداری باعث افزایش اتکای دام به مراتع می‌گردد که اثرهای آن تخریب و تصرف هر چه بیشتر این عرصه‌هاست.

سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (2006) در مجموعه مقالاتی تحت عنوان «هدفمندی یارانه و توسعه پایدار: جنبه‌های اقتصادی، محیطی و اجتماعی» به بررسی آثار اقتصادی، محیطی و اجتماعی هدفمندی یارانه‌ها، با ذکر شاخص‌هایی مانند سطح تولید، توسعه، درآمد، اشتغال، عدالت، درصد آلودگی، از بین رفتن تنوع زیستی و نحوه استفاده از منابع برای هر یک از ابعاد مزبور پرداخته است. نتایج این مجموعه مقالات حاکی از آن است که با همکاری تمامی بخش‌ها و سازمان‌های دخیل، هدفمندی یارانه‌ها می‌تواند در بهبود ابعاد فوق‌الذکر مؤثر و به تأسی از آن توسعه پایدار را در پی داشته باشد. سیمون و جیمز دیوی (2008) در مجموعه مقالاتی تحت عنوان «ارزیابی تأثیر پرداخت یارانه نقدی در میان روستاییان مالای» به این نتیجه می‌رسند که این نوع پرداخت به‌عنوان کمک توسعه و «شکلی از حمایت اجتماعی» مزایای گسترده‌ای برای گروه‌های ویژه و بسیار فقیر داشته است. این مزیت در جاهایی که خانوارهای فقیرتر بر آموزش، بهداشت و سواد تأکید کردند بیشتر بوده است. آتانسیو^۳ و همکاران (2009) در مقاله‌ای تحت عنوان «اعتمادسازی؟ برنامه‌های یارانه‌های نقدی مشروط و سرمایه اجتماعی» به واکاوی اثرات یارانه‌های نقدی مشروط بر

Organization for Economic Co-Operation and Development(OECD)

Simon Davies & James Davey

Attanasio

سرمایه اجتماعی در دو گروه شاهد و کنترل کشور کلمبیا پرداخته‌اند. در این پژوهش اثرات برنامه بر ۲۸ گروه در دو محله کارتاها که در یکی برنامه یارانه‌های نقدی مشروط به اجرا درآمده است، سنجیده شده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در دو گروه اثرات توزیع یارانه‌های نقدی در بسیاری از شاخص‌ها یکسان است. ناهواس و شاپیرو^۲ (2010) در مروری بر ۳۰ بررسی در زمینه «تأثیر یارانه نقدی بر خانوارهای کم‌درآمد در کشورهای در حال توسعه» نشان می‌دهند، یارانه‌های نقدی بر حوزه «روابط بین خانوادگی و درون خانوادگی» تأثیر داشته است. داده‌های این بررسی نشان می‌دهد گرچه نحوه انتخاب افراد واجد شرایط برای دریافت یارانه باعث ایجاد تنش بین خانوارها و اقوام شده است اما در خانواده‌های بسیار فقیر دریافت یارانه نقدی از تنش‌های درون خانوادگی کم کرده است. مولی نوکس و تامسون^۳ (2011) در مقاله‌ای تحت عنوان «یارانه‌های نقدی، برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان در پرو، اکوادور و بولیوی» به ارزیابی اثرات یارانه‌های نقدی بر توانمندسازی زنان در این سه کشور آمریکای لاتین پرداخته‌اند. این مقاله که خلاصه‌ای از برخی یافته‌های تحقیقات اخیر در آمریکای لاتین در زمینه یارانه‌های نقدی مشروط مانند، تحقیقات موسسه بین‌المللی کایر آنگلستان، برنامه جنتوس^۴ در پرو، بنودسارولو هیمانو^۵ در اکوادور و بونو جوانا ازوردوی^۶ در بولیوی است، نشان می‌دهد که یارانه‌های نقدی مشروط در این کشورها افزایش سطح تحصیلات کودکان زنان و همچنین بهبود وضعیت تغذیه و بهداشت را در خانواده‌های بسیار فقیر نشانه گرفته است، هرچند که در این برنامه بر توانمندسازی زنان تأکید گردیده است. نتایج پژوهش دو^۷ و همکاران (۲۰۱۷) با عنوان «تأثیر برنامه‌های یارانه‌های نقدی برای معیشت روستایی (مطالعه موردی حوضه آبریز آمازون در برزیل)»، نشان می‌دهد که خانوارهای روستایی در استراتژی‌های معیشتی متنوعی درگیر هستند و وابستگی آن‌ها به یارانه‌های نقدی متفاوت است، وابستگی کمتر به یارانه‌ها با سطوح بالاتر تحصیلات و درآمد حاصل از فعالیت‌های خارج از مزرعه و همچنین اندازه دارایی‌ها در ارتباط است. هاجدو^۸ و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «یارانه‌های نقدی برای معیشت پایدار روستایی؟ بررسی بلندمدت اثرات تولیدی کمک‌هزینه حمایت از کودک در آفریقای جنوبی»، با بهره‌گیری از تجزیه و تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهند که چگونه خانوارهایی که یارانه‌های بیشتری دریافت می‌کنند، احتمالاً در دارایی‌های تولیدی (مانند گاو آهن‌های کوچک) سرمایه‌گذاری می‌کنند و در پرورش طیور، محصولات اصلی و کشت سبزیجات مشارکت دارند. در پژوهش آن‌ها همچنین همبستگی آماری معنی‌داری بین دریافت یارانه‌های نقدی و رشد انواع بیشتری از محصولات، مشاهده شده است.

Cartagena

Paul Niehaus & Jeremy Shapiro

Molyneux and Thomson

Care

The Juntos Programme

Bono de Desarrollo Humano

Bono Juana Azurduy

Dou

Hajdu

روشن‌شناسی

برای تبیین دقیق مسئله پژوهش، در تحقیق حاضر با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به مطالعه و بررسی اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها بر معیشت پایدار روستاهای پیراشهری در محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است. جامعه آماری این پژوهش تمامی خانوارهای روستایی ساکن در بخش مرکزی شهرستان بروجرد می‌باشد که به صورت تصادفی و بر اساس فرمول کوکران، نمونه آماری مورد پرسش تعداد ۲۸۶ سرپرست خانوار تعیین شده است. انتخاب و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش با توجه به واکاوی ادبیات و پیشینه موضوع، مشاهدات میدانی و قانون هدفمندی یارانه‌ها صورت گرفت. به طوری که مؤلفه‌های اثرگذار (هدفمندی یارانه‌ها) با تعداد ۶ مؤلفه و ۳۲ گویه و مؤلفه‌ی اثرپذیر (معیشت پایدار روستایی) با تعداد ۴ بعد و ۳۷ گویه سنجیده شده است (جدول شماره ۱ و ۲).

جدول ۱. شاخص‌های عملکرد هدفمندی یارانه‌ها

آموزش و مهارت افزایی	خدمات پشتیبان تولید
۱-میزان آموزش (ترویج) و افزایش سطح دانش روستاییان ۲-میزان آموزش و افزایش سطح تحصیلات روستاییان ۳-میزان آموزش به روستاییان در به کارگیری فناوری‌های نوین ۴-میزان دانش و مهارت به منظور سرمایه گذاری در فعالیت‌های تولیدی ۵- میزان کارآفرینی در زمینه فعالیت‌های اقتصادی ۶-میزان دانش و مهارت در فعالیت‌های صنعتی ۷-میزان دانش و مهارت در فعالیت‌های خدماتی	۱-میزان استفاده از ماشین‌آلات نوین کشاورزی ۲-میزان بهبود دسترسی به سم و کود ۳-میزان بیمه محصولات کشاورزی ۴-میزان هزینه‌های فعالیت‌های تولیدی ۵-میزان دسترسی به مواد و کالاهای اساسی ۶-میزان مصرف انرژی و استفاده از فناوری‌های نوین ۷- استفاده از سم و کود شیمیایی مرغوب در فعالیت‌های تولیدی و کشاورزی
دسترسی به منابع مالی و اعتبارات	سرمایه اجتماعی
۱-میزان شکل‌گیری صندوق‌های مالی و اعتبارات ۲-میزان سرمایه‌گذاری در صندوق‌های اعتباری ۳-میزان قرض دادن پول به یکدیگر (صندوق قرض الحسنه محلی) ۴-میزان سرمایه‌گذاری مالی بخش خصوصی ۵-میزان استفاده از تسهیلات و اعتبارات بانکی (وام)	۱- ایجاد انگیزه و مشارکت در بین روستاییان ۲- افزایش میل مشارکت در فعالیت‌ها و مدیریت جمعی تولید ۳- افزایش میل مشارکت و همکاری خانوار با یکدیگر ۴- افزایش قدرت چانه‌زنی و تعامل با کارشناسان و مدیران دولتی
اوقات فراغت و تفریح	بهداشت و سلامت
۱-میزان توانایی ثبت‌نام فرزندان در کلاس‌های ورزشی ۲-میزان توانایی مسافرت سالانه ۳-میزان افزایش فرهنگ سفر و تفریح ۴-میزان استفاده از تورهای گردشگری	۱-میزان استفاده از طرح تحول سلامت ۲-میزان بهبود دسترسی به تغذیه مناسب ۳-میزان افزایش امید به زندگی ۴-میزان مصرف مواد پروتئینی در برنامه غذایی ۵-میزان استفاده از میوه و سبزی‌ها در برنامه غذایی

منبع: هاجدو و همکاران، ۲۰۲۰؛ ناهواس و شاپیرو، ۲۰۱۰؛ نورالهی و همکاران، ۱۳۹۶؛ پور احمد و همکاران، ۱۳۹۴

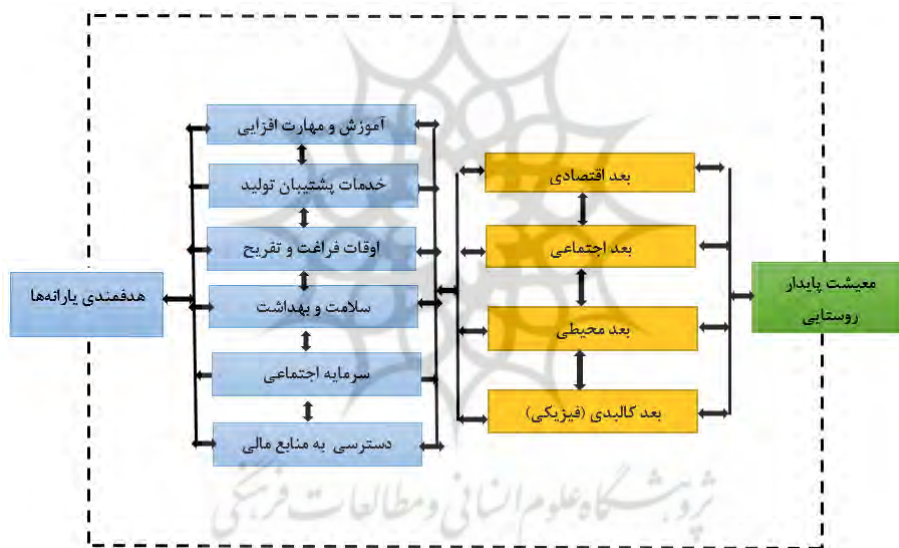
جدول ۲. شاخص‌های سنجش مؤلفه‌های معیشت پایدار

بعد اقتصادی	بعد کالبدی (فیزیکی)
۱-بهبود وضعیت درآمد روستاییان ۲-بهبود سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ۳-ایجاد کارگاه‌های تولیدی و خدماتی ۴-میزان مهارت‌های شغلی روستاییان ۵-تنوع‌بخشی به منابع درآمدی روستاییان ۶-میزان مشاغل خدماتی (گردشگری و حمل‌ونقل) ۷-میزان اشتغال زنان ۸-میزان اشتغال مردان ۹-میزان قدرت خرید روستاییان ۱۰-میزان اشتغال جوانان ۱۱-میزان پس‌انداز ۱۲-میزان استفاده از تسهیلات بانکی (وام) ۱۳-میزان سرمایه‌گذاری دولت در فعالیت‌های کشاورزی	۱- میزان دسترسی به مسکن و سرپناه مناسب ۲-میزان اجاره‌بهای مسکن ۳-میزان نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده روستایی ۴-میزان گسترش کاربری‌های بهداشتی-درمانی ۵-میزان گسترش حمل‌ونقل عمومی ۶-میزان رفت‌وآمدهای غیرضروری به شهر
بعد اجتماعی	بعد محیط زیستی
۱-میزان ماندگاری و تثبیت جمعیت روستا ۲-میزان سواد مردان ۳- میزان سواد زنان و کودکان ۴- میزان بیمه‌های تأمین اجتماعی ۵-بهبود مشارکت و تعامل بین روستاییان ۶-بهبود مشارکت و تعامل روستاییان با نهادهای دولتی ۷-میزان آگاهی روستاییان در زمینه مسائل اجتماعی ۸-میزان آگاهی روستاییان در زمینه مسائل اقتصادی ۹-انسجام اجتماعی و روابط با همسایگان و خویشاوندان ۱۰- میزان فرهنگ	۱-میزان حفاظت از فضای سبز ۲-بهبود وضعیت منابع آب ۳-میزان آلودگی منابع خاک ۴-بهبود وضعیت گونه‌های گیاهی و مرتعی ۵-میزان استفاده از انرژی پاک و خورشیدی ۶-میزان استفاده از بنزین ۷-میزان آلاینده‌های زیست‌محیطی

صرفه‌جویی در مصرف انرژی (آب، برق، گاز، نفت...) ۱۱-میزان فرهنگ
صرفه‌جویی در مصرف کالاهای اساسی (آرد، برنج، قند، روغن...)

منبع: سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، ۲۰۰۶؛ دو همکاران، ۲۰۱۷؛ زارع چاهوکی و سنایی، ۱۳۹۶؛ سعیدی راد، ۱۳۹۶

جهت سنجش پایایی سؤال‌های پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. در این پژوهش آلفای کرونباخ برای سؤال‌های پرسشنامه ۰/۸۲۱ به دست آمد. برای (اعتبار)، با استفاده از روایی صوری، نظرات افراد مرتبط، بررسی و جمع‌بندی گردید. برای تبیین داده‌ها و برای تعیین ارتباط بین مؤلفه اثرگذار و اثرپذیر تحقیق از روش‌های آمار استنباطی یعنی ضرایب همبستگی کندال تائویی و اسپیرمن، استفاده شد. به منظور تعیین ارتباط کل مؤلفه‌های اثرگذار و یا اثرپذیر یا اثرات قانون هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار محدوده مورد مطالعه از رگرسیون چند متغیره استفاده گردید (کلانتری، ۱۳۸۵: ۱۸۱). نرم‌افزار اصلی مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده‌ها Spss 22 بوده است. بر اساس مبانی نظری و شاخص‌های مؤلفه‌های اثرگذار و اثرپذیر، رویکرد پژوهش حاضر بر اساس مدل مفهومی ارائه می‌شود (شکل ۱). بر اساس این مدل، فرض اصلی این است که مؤلفه فرایند هدفمندی یارانه‌ها با همه ابعاد و شاخص‌های آن بر میزان و سطح معیشت پایدار روستاهای پیراشهری بخش مرکزی شهرستان بروجرد اثرگذار است و جریان تأثیر و تأثر میان آن‌ها وجود دارد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

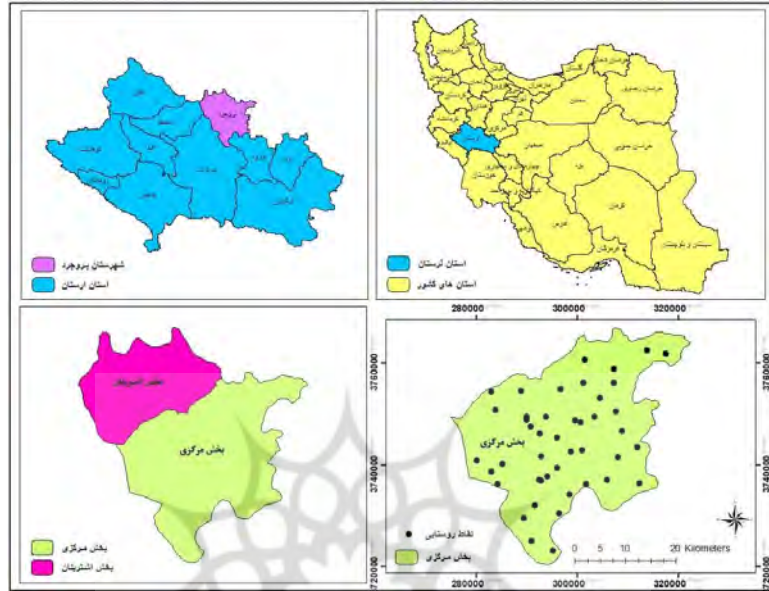
شهرستان بروجرد در مختصات $48^{\circ}35'$ تا $49^{\circ}4'$ طول شرقی $32^{\circ}36'$ تا $34^{\circ}11'$ عرض شمالی، با وسعت تقریبی $1043/1$ کیلومتر مربع در نیمه جنوبی این شهرستان واقع شده است. این بخش از سمت شرق به استان مرکزی، از جنوب به شهرستان درود و از شمال به بخش اشترنان محدود می‌شود؛ و در غرب به وسیله مرتفعات کوه خراسان و کوه گرین از شهرستان خرم‌آباد جدا می‌شود. بخش مرکزی شهرستان بروجرد، متشکل از ۱۴۸ واحد سکونتگاهی است که در قالب ۴ دهستان سازمان یافته‌اند. جدول ۳ مساحت تقریبی دهستان‌ها و نوع و تعداد واحدهای سکونتگاهی هر کدام را نشان می‌دهد.

جدول ۳. دهستان‌های بخش مرکزی و واحدهای سکونتگاهی آن‌ها

دهستان	تعداد کانون‌های شهری	تعداد سکونتگاه‌های روستایی	وسعت دهستان (Km ²)
--------	----------------------	----------------------------	--------------------------------

دره صیدی	۰	۲۵	۲۱۰/۶
والانجرد	۰	۱۹	۲۲۴/۷
همت آباد	۱	۵۰	۲۰۸/۸
شیروان	۰	۵۳	۳۰/۹
کل بخش	۱	۱۴۷	۱۰۴۳/۱

منبع: فرمانداری شهرستان بروجرد بخش مرکزی

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

از مجموع پرسشنامه‌های تکمیل شده در سطح روستاهای بخش مرکزی، نتایج بررسی نشان داد که از میزان ۲۸۶ شرکت کننده در فرآیند پژوهش، حدود ۶۴ درصد پاسخگویان مرد و میزان ۳۶ درصد نیز زن بوده‌اند. از لحاظ وضعیت تأهل حدود ۶۲/۶ درصد پاسخگویان متأهل و میزان ۳۷/۴ درصد نیز مجرد بوده‌اند. همچنین سطح تحصیلات حدود ۵۲ درصد پاسخگویان زیر دیپلم و ۴۸ درصد بالای دیپلم بوده است. همچنین وضعیت شغلی پاسخگویان بیانگر آن است که ۳۲/۱ درصد کشاورز، ۲۴/۴ درصد دامدار، ۱۸/۱ درصد مشاغل خدماتی، ۱۳/۲ درصد مشاغل اداری، ۶/۹ درصد بازنشسته و ۴/۸ درصد سایر موارد هستند (جدول ۴).

جدول ۴. ویژگی‌های فردی سرپرستان خانوار

متغیر	ویژگی	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۸۳	۶۴
	زن	۱۰۳	۳۶
وضعیت تأهل	متأهل	۱۷۹	۶۲/۶
	مجرد	۱۰۷	۳۷/۴
تحصیلات	زیر دیپلم	۱۵۰	۵۲
	بالتر از دیپلم	۱۳۶	۴۸

کشاورز	۹۲	۳۲/۱
دامدار	۷۰	۲۴/۴
مشاغل خدماتی	۵۲	۱۸/۱
مشاغل اداری	۳۸	۱۳/۲
بازنشسته	۲۰	۶/۹
سایر موارد	۱۴	۴/۸

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحلیلی - استنباطی

ارتباط بین ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی معیشت پایدار و قانون هدفمندسازی یارانه‌ها

به منظور سنجش اثرات مؤلفه‌های اثرگذار عملکرد قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در روستاهای بخش مرکزی شهرستان بروجرد تعداد ۶ مؤلفه ترکیب شد. مؤلفه‌های اثرپذیر معیشت پایدار روستایی نیز از طریق ترکیب تعداد ۴ بعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی مورد ارزیابی قرار گرفت. بر اساس نتایج آزمون اسپیرمن بین شاخص‌های معیشت پایدار و ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی روستاهای بخش مرکزی و عملکرد هدفمندسازی یارانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح ۱ درصد وجود دارد ($p=0.000$) (جدول ۵)؛ به عبارت دیگر به طور طبیعی اگر در این ناحیه قانون هدفمندسازی یارانه‌ها به درستی اجرا شود، موجب بهبود وضعیت تاب‌آوری معیشتی روستاییان در چهارچوب چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی-فیزیکی می‌گردد.

جدول ۵. رابطه بین شاخص‌های مؤلفه‌های معیشت پایدار با عملکرد قانون هدفمندسازی یارانه‌ها

وجود رابطه	Spearman's rho		Sd	Mean	مؤلفه‌ی اثرگذار	مؤلفه‌های معیشت پایدار	ردیف
	Sig	r					
دارد	۰/۰۰۰	۰/۸۳۶	۰/۵۶۳۲۰	۱/۶۳۱	هدفمندی یارانه‌ها	بعد اقتصادی	۱
دارد	۰/۰۰۰	۰/۷۹۲	۰/۵۷۱۸۰	۱/۷۶۰		بعد اجتماعی	۲
دارد	۰/۰۰۰	۰/۷۶۵	۰/۶۳۷۷۳	۱/۷۲۰		بعد محیطی	۳
دارد	۰/۰۰۰	۰/۵۳۲	۰/۶۲۸۶۷	۱/۷۱۸		بعد کالبدی	۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

سنجش اثرات شاخص‌های فرآیند هدفمندسازی یارانه‌ها با معیشت پایدار روستاهای پیراشهری

در این مرحله ارتباط بین شاخص‌های مؤلفه‌های آموزش و مهارت افزایی، خدمات پشتیبان تولید، دسترسی به منابع مالی، سرمایه اجتماعی، اوقات فراغت و تفریح و بهداشت و سلامت از طریق قانون هدفمندسازی یارانه‌ها با معیشت پایدار روستایی به صورت کلی از میانگین پاسخ‌های سرپرستان خانوار روستایی سنجش و ارزیابی می‌گردد که به شرح جدول زیر می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون کندال تائوبی با سطح معنی‌داری ($p=0.000$) نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین شاخص‌های یادشده با سطح تاب‌آوری معیشتی روستاییان وجود دارد.

جدول ۶. رابطه بین شاخص‌های آموزش و مهارت افزایی، خدمات پشتیبان تولید، دسترسی به منابع مالی، سرمایه اجتماعی،

اوقات فراغت و تفریح و بهداشت و سلامت با سطح تاب‌آوری معیشتی روستاییان

وجود رابطه	Kendall's tau_b test		Sd	Mean	مؤلفه‌ی اثرپذیر	مؤلفه‌های اثرگذار	ردیف
	Sig	r					
دارد	۰/۰۰۰	۰/۴۴۲	۰/۶۱۸۲۳	۱/۵۶۴		آموزش و مهارت افزایی	۱

سنجش اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار... (سعیدی‌راد و همکاران)

دارد	۰/۰۰۰	۰/۶۴۳	۰/۵۸۰۹۱	۱/۵۲۶	معیشت پایدار روستایی	خدمات پشتیبان تولید	۲
دارد	۰/۰۰۰	۰/۵۲۲	۰/۶۴۰۴۳	۱/۸۲۳		دسترسی به منابع مالی و اعتبارات	۳
دارد	۰/۰۰۰	۰/۴۶۲	۰/۶۰۷۸۱	۱/۷۴۲		سرمایه اجتماعی	۴
دارد	۰/۰۰۰	۰/۶۳۳	۰/۶۲۵۷۲	۱/۵۶۹		اوقات فراغت و تفریح	۵
دارد	۰/۰۰۰	۰/۴۹۶	۰/۴۶۵۲۹	۱/۵۲۸۶		بهداشت و سلامت	۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

ارزیابی نهایی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر معیشت پایدار روستاییان شهرستان بروجرد

برای تعیین شدت میزان همبستگی تعداد ۶ شاخص اثرگذار قانون هدفمندی یارانه‌ها در ارتباط با شاخص اثرپذیر معیشت پایدار روستایی که رابطه همبستگی معناداری دارند، از طریق رگرسیون چند متغیره تحلیل گردید. نتایج به دست آمده از نظر سرپرستان خانوار نشان می‌دهد که میان معیشت پایدار روستایی و فرآیند عملکرد قانون هدفمندسازی یارانه‌ها (عوامل ۶ گانه) به میزان ۰/۷۳۲ همبستگی وجود دارد. همچنین، ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که ۰/۷۲۰ درصد تغییرات میزان معیشت پایدار از طریق ترکیب خطی متغیرهای شش‌گانه تبیین شده است (جدول ۷).

جدول ۷. نتایج رگرسیون متغیرهای اصلی شش‌گانه در ارتباط با معیشت پایدار از دیدگاه سرپرستان خانوار

مدل	ضریب همبستگی چندگانه R	ضریب تعیین R	ضریب تعیین تعدیل شده R	اشتباه معیار
۱	۰/۷۳۲ (a)	۰/۷۲۰	۰/۷۱۷	۰/۲۴۸۳۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

همچنین، بر اساس مقدار محاسبه شده برای F، در سطح اطمینان ۹۹ درصد، می‌توان گفت که از دیدگاه سرپرستان خانوار، ترکیب خطی متغیرهای مستقل به طور معناداری قادر به تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته سطح معیشت پایدار روستاییان است (جدول ۸).

جدول ۸. معناداری رگرسیون متغیرهای اصلی شش‌گانه بر متغیر معیشت پایدار از دیدگاه سرپرستان خانوار (ANOVA (b)

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی Df	میانگین مربعات	F	سطح معناداری sig.
۱	۴۱/۲۹۰	۱	۴۱/۲۹۰	۶۶۱/۸۲۸	0.000a
	۱۸/۰۹۷	۲۳۸	۰/۰۶۸		
	۷۰/۳۲۲	۲۳۹			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

در نهایت، بر اساس ضریب استاندارد شده تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه‌های اثرگذار اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها تأثیر آماری معناداری بر میزان تاب‌آوری معیشتی روستاهای بخش مرکزی وجود دارد (به جز دو مؤلفه‌ی آموزش و مهارت افزایی و خدمات پشتیبان تولید به ترتیب با سطح معناداری ۰/۵۶۳ و ۰/۵۱۴)؛ به عبارت دیگر دو شاخص یاد شده قابل پیش‌بینی و تبیین‌کننده وضعیت آینده نبوده و در راستای بهبود فضای

کسب و کار و سطح تاب آوری معیشتی روستاییان محدوده‌ی مورد مطالعه عمل نکرده‌اند. در واقع می‌توان گفت از نظر روستاییان، اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در زمینه آموزش و مهارت افزایی روستاییان و خدمات پشتیبان تولیدات کشاورزی و باغی موفق عمل نکرده است. همچنین، از نظر ضریب تأثیر متغیرها بر سطح معیشت پایدار روستایی، شاخص دسترسی به منابع مالی و اعتبارات در شرایط موجود با ضریب تأثیر ۰/۳۵۲ بیشترین اثر و مؤلفه‌ی سرمایه اجتماعی با ضریب تأثیر ۰/۱۱۱- کمترین اثر را داشته است (جدول ۹).

جدول ۹. ضرایب میزان شدت اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از دیدگاه سرپرستان خانوار

سطح معناداری sig.	T	ضریب غیر استاندارد		مدل
		ضریب استاندارد	B	
۰/۰۰۰	۶/۶۱۶		۰/۳۴۲	۱
۰/۵۶۳	۰/۵۳۷	۰/۰۲۶	۰/۰۳۹	۲
۰/۰۰۰	۰/۶۴۶	۰/۰۳۶	۰/۰۴۶	۳
۰/۰۲۱	-۲/۲۱۱	-۰/۱۱۰	۰/۰۳۳	۴
۰/۵۱۴	۳/۷۶۷	۰/۱۶۶	۰/۰۳۶	۵
۰/۰۰۰	۱۱/۱۹۱	۰/۳۵۲	۰/۰۳۳	۶
۰/۰۰۲	-۳/۰۱۹	-۰/۱۱۱	۰/۰۳۹	۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی دولت‌ها با برنامه‌های خرد و کلان خود، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر معیشت پایدار شهروندان خود دارند، در این میان طرح هدفمندی یارانه‌ها، یکی از برنامه‌هایی است که در چند سال گذشته در ابعاد مختلف بر تاب آوری معیشتی روستاییان تأثیرگذار بوده است. با توجه با این مهم که مبنای طرح هدفمندی یارانه‌ها حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بهبود وضعیت معیشت آن‌ها است، مطالعه حاضر به واکاوی عملکرد هدفمندی یارانه‌ها بر معیشت پایدار سکونتگاه‌های روستایی شهرستان بروجرد که با فقر چندبعدی در زمینه مسکن، بهداشت، آموزش، آلودگی محیط‌زیست و.. روبه‌رو هستند، پرداخته است. به‌طور کلی نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بین شاخص‌های مؤلفه‌ی هدفمندی یارانه‌ها و معیشت پایدار سکونتگاه‌های روستایی بخش مرکزی شهرستان بروجرد ارتباط آماری معناداری وجود دارد. این نتایج با یافته‌های تحقیقات ناهواس و شاپیرو (۲۰۱۰) و آتانسیو و همکاران (۲۰۰۹) مطابقت و با یافته‌های تحقیقات پوراحمد و همکاران (۱۳۹۴) و نورالهی و همکاران (۱۳۹۶) متفاوت است. همچنین بر اساس ضریب استاندارد شده تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، نتایج نشان داد که دو شاخص آموزش و مهارت افزایی و خدمات پشتیبان تولیدات کشاورزی قابل پیش‌بینی و تبیین‌کننده وضعیت آینده نبوده و در راستای بهبود تاب آوری معیشتی روستاییان در محدوده مورد مطالعه عمل نکرده‌اند. این یافته‌ها نیز با یافته‌های تحقیقات مولی نکس و تامسون (۲۰۱۱)، سیمون و جیمز دیوی (۲۰۰۸) و هاجدو و همکاران (۲۰۲۰) متفاوت است. در این زمینه بسیاری از روستاییان در محدوده‌ی مورد مطالعه، با فلسفه‌ی اجرای این طرح بزرگ موافق هستند چون که هدف آن حمایت از اقشار کم‌درآمد، افزایش قدرت خرید آن‌ها، بهره‌مندی روستاییان از منافع ملی، اصلاح ساختار تولید و در نهایت برقراری عدالت اجتماعی بوده است، اما امروزه با توجه به گذشت حدود ۱۰ سال از اجرای این طرح به دلیل دور شدن از اهداف مورد نظر، بسیاری از روستاییان

از آن انتقاد می‌کنند. با توجه به نقش مثبت و هم‌افزای هدفمندی یارانه‌ها و بهبود وضعیت معیشت روستاییان و نیز مباحث مربوط به تخصیص کارآمد منابع که خود از مباحث عمده عدالت اجتماعی است، لزوم توجه دولت به بهبود عملکرد آن و افزایش توانمندسازی روستاییان در این راستا ضروری به نظر می‌رسد و موجب بهبود وضعیت شاخص‌های معیشت پایدار سکونتگاه‌های روستایی می‌گردد. در این راستا، برای تعمیق و بهبود عملکرد هدفمندی یارانه‌ها توسط دولت و افزایش تاب‌آوری معیشتی روستاییان بخش مرکزی شهرستان بروجرد راهبردهای پیشنهادی زیر می‌تواند راه گشا باشد.

- بنا بر اهمیت بخش کشاورزی (فعالیت غالب سکونتگاه‌های روستایی شهرستان بروجرد) و آسیب‌پذیری روستاییان، یارانه‌ها باید به تدریج در این بخش کاهش یافته و نقدی کردن آن باید به صورت مرحله‌ای آغاز شده و در مراحل بعد به کالاهای اساسی برسد زیرا بخش کشاورزی به دلایل مختلف از جمله امنیت غذایی به زمان بیشتری برای تطابق با شرایط جدید نیاز دارد و نباید با دیگر بخش‌ها به صورت یکسان نگریده شود؛
- ایجاد اعتباری در ردیف بودجه سالیانه کشور جهت تخصیص کمک‌های بلاعوض در بخش کشاورزی برای بالا بردن سطح بهره‌وری در این بخش و نوسازی ماشین‌آلات فرسوده و پرمصرف؛
- مدیریت هدفمندی یارانه‌ها از طریق فرهنگ‌سازی تغییر رفتار مصرفی، مدیریت هزینه از طرف مردم، مصرف هوشمند و بهینه مردم و سازمان‌های دولتی و خصوصی درگیر در مدیریت روستایی؛
- اعطای یارانه به بخش کشاورزی از طریق پرداخت بخشی از حق بیمه و هدفمندی نظام بیمه کشاورزی برای حمایت از روستاییان؛
- اصلاح ساختار فناوری واحدهای تولیدی در جهت افزایش بهره‌وری انرژی، آب و توسعه تولید برق از منابع تجدید پذیر با استناد به ماده ۸ قانون هدفمندی یارانه‌ها؛
- به کارگیری یارانه‌های نقدی و اعتبارت در جهت تقویت توان تولید و فضای کسب و کار روستاییان و افزایش یارانه‌های تولیدی کشاورزی؛
- آموزش و اطلاع‌رسانی و فعالیتهای ترویجی مناسب نسبت به ضرورت و اهمیت اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها و انعکاس صحیح سیاست‌ها و فرامین دولت در زمینه‌های مختلف مرتبط با اجرای این طرح توسط بخش‌های شهرستان بروجرد؛
- ترغیب روستاییان به ایجاد صندوق خرد توسعه روستایی از طریق سرمایه‌گذاری با یارانه‌های نقدی خانوار و استفاده از تسهیلات آن به صورت گروهی توسط دولت و با مسئولیت دهیاران و یا اعضای شورای اسلامی روستا همانند شهرستان قلعه گنج و بهره‌گیری از نمونه‌های موفق. با توجه به این موضوع که استان لرستان نیز همانند استان کرمان به‌عنوان استان‌های نمونه به‌منظور اجرای طرح اقتصاد مقاومتی انتخاب گردیده است شایسته است دولت در زمینه ایجاد صندوق‌های توسعه روستایی در شهرستان بروجرد تمهیداتی را به عمل آورد؛
- بهسازی و نوسازی مسکن به‌منظور جلوگیری از هدر رفت انرژی با توجه به اقلیم منطقه و تسهیلات مربوط به آن توسط بنیاد مسکن؛
- گسترش ناوگان حمل‌ونقل عمومی از قبیل اتوبوس، تاکسی و غیره در روستاهای محدوده‌ی مورد مطالعه، به لحاظ کمیت و کیفیت و به‌منظور جبران افزایش هزینه و کرایه‌های حمل‌ونقل؛
- کمک به گسترش کاربری‌های بهداشتی - درمانی در روستاهای بخش مرکزی در راستای اجرای طرح تحول سلامت و متأثر از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها توسط دولت.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله‌ی دوره دکتری نویسنده مسئول در گروه جغرافیای انسانی و آمایش دانشگاه شهید بهشتی تهران است و نویسنده مسئول بدین وسیله مراتب تقدیر و تشکر خود را از اساتید محترم راهنما و مشاور اعلام می‌دارد.

منابع

- از کیا، مصطفی؛ حسنی‌راد، کریم. ۱۳۸۸. نقش اعتماد اجتماعی در مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی. پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال سوم، شماره ۱، صص ۲۸-۷.
- بودات یونس، معروفی محسن. ۱۳۹۶. اثر سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی بر تمایز اجتماعی: با تأکید بر مالکیت اتومبیل لوکس. رفاه اجتماعی. دوره ۱۷، شماره ۶۵، صص ۱۷۲-۱۳۹.
- پوراحمد، احمد، علی مهدی و معصومه بهنمیری مهدیان. ۱۳۹۴. تحلیل تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بر شاخص‌های سلامت شهری (سلامت تغذیه و امنیت غذایی) در منطقه‌های چهارگانه کلان‌شهر قم، پژوهش‌های جغرافیای انسانی دانشگاه تهران، پاییز، شماره ۳، صص ۵۲۷-۵۰۷.
- حمدالله سجاسی قیداری طاهره صادقلو اسماعیل شکوری فرد. ۱۳۹۵. سنجش سطح دارایی معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد). پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی سال پنجم بهار ۱۳۹۵ شماره ۱۳.
- حسینی، سید شمس‌الدین و امین مالکی. ۱۳۸۴. روش پرداخت یارانه و معیارهای انتخاب آن، بررسی تجربه کشورهای منتخب و ایران، بررسی‌های بازرگانی صنعت و معدن تهران. شماره ۳۱. صص ۱۶-۲۵.
- دانشنامه مدیریت شهری و روستایی. ۱۳۸۸. تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- رحمانی، بیژن، سعیدی راد، مجید. ۱۳۹۷. هدفمندی یارانه‌ها و توسعه روستایی در ایران (با تأکید بر سیاست‌های تعدیل ساختاری)، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد شهید بهشتی، چاپ اول.
- رحیمی بروجردی، علیرضا. ۱۳۸۶. آزادسازی اقتصادی از تئوری تا عمل، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران.
- زارع چاهوکی، محمدعلی، سنایی، انور. ۱۳۹۶. واکاوی پیامدهای اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بر منابع طبیعی ایران، تهران، مجله پژوهش‌های راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره ۲. صص ۱۲۲-۱۰۷.
- سعیدی راد، مجید. ۱۳۹۶. ارزیابی اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر (مورد: سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر بروجرد)، پایان‌نامه دکتری رشته جغرافیا، دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی، به راهنمایی دکتر عبدالرضا رحمانی فضل‌ی و دکتر بیژن رحمانی.
- شریفی، زینب، نوری پور، مهدی، کرمی دهکردی، اسماعیل. ۱۳۹۶. بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشت و پایداری آن‌ها در خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان دنا). نشریه علوم ترویج و آموزش کشاورزی، شماره ۲، صص ۷۰-۵۱.
- عباسی، جواد. ۱۳۹۱. تحلیل اثرات اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر اقتصاد و ساختار تولید روستایی با تأکید بر نقش تعاونی‌ها، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، به راهنمایی دکتر بهروز محمدی یگانه و دکتر حسین فراهانی.
- فتاحی، علی. ۱۳۸۵. تجربه سرمایه‌داری دولتی در ایران. تهران: مرز فکر.

- قربانی، مهدی. ۱۳۹۷. گزارش اقدامات اجرایی طرح آبادانی و پیشرفت شهرستان مانه و سملقان. تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه تهران.
- قدیری معصوم مجتبی، رضوانی محمدرضا، جمعه پور محمود، باغیانی حمیدرضا. ۱۳۹۴. سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی مورد: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. سال چهارم، شماره ۲: صص ۱۸-۱.
- کلاتری، خلیل. ۱۳۸۵. پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS، چاپ دوم، نشر شریف، تهران.
- کریمی، فرزاد و مهدی زاهدی کیوان. ۱۳۸۹. تعیین الگوی بهینه تخصیص یارانه‌های بخش کشاورزی به مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان (رهیافت تحلیل سلسله مراتبی بازی)، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد واحد مرودشت، سال دوم، شماره ۸، صص ۹۹-۱۲۰.
- کریمی، سعید، سعید راسخی و مجتبی احسانی. ۱۳۸۸. بررسی تقاضای مواد غذایی مشمول یارانه، در مناطق شهری ایران با استفاده از مدل سیستم تقاضای تقریباً ایدئال (AIDS) به منظور اولویت‌بندی تخصیص یارانه، مجله پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۳۹، صص ۱۴۷-۱۶۹.
- مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ ریاحی، وحید؛ جلالیان، حمید؛ احمدی، افسانه. ۱۳۹۸. تحلیل سطوح پایداری معیشت روستاییان (مطالعه موردی روستاهای شهرستان سقز)، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، شماره ۲۱، صص ۲۰-۳.
- مؤمنی، فرشاد. ۱۳۸۸. سیاست‌های اقتصادی، عدالت اجتماعی و بخش کشاورزی، فصلنامه علمی ۱۶-پژوهشی رفاه اجتماعی وزارت علوم، سال دهم، شماره ۳، صص ۳۶۶-۳۲۹.
- نورالهی، عفت، مریم قاسمی و محسن نوغانی. ۱۳۹۶. اثربخشی هدفمندی یارانه‌ها بر کیفیت زندگی روستاییان مورد: روستاهای بخش احمدآباد شهرستان مشهد، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی دانشگاه خوارزمی، دوره ۶، شماره ۲۱، صص ۸۰-۵۷.
- وزارت بازرگانی. ۱۳۸۷. هدفمندی یارانه‌ها؛ بررسی مفهوم و تجربه کشورها. تهران: معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی.
- یاری حصار، ارسطو، پریشان، مجید، حیدری ساربان، وکیل. ۱۳۹۶. ارزیابی تأثیرات هدفمندسازی یارانه‌ها بر پایداری شاخص‌های اقتصاد روستایی (مطالعه موردی: دهستان سردابه، شهرستان اردبیل). پژوهش‌های روستایی، دوره ۸، شماره ۳، صص ۵۵۳-۵۳۶.
- Attanasio, O, Pellerano, L., & Reyes, S. P. (2009). **Building trust? Conditional cash transfer programmes and social capital.** Fiscal Studies, 30(2), 139-177.
- Bhandari, P. B. (2013). Rural livelihood change? **Household capital, community resources and livelihood transition.** Journal of rural studies, 32, 126-136.
- Coleman, J. S. (1988). **Social capital in the creation of human capital.** American journal of sociology, 94, S95-S120.
- Davies, S., & Davey, J. (2008). **A regional multiplier approach to estimating the impact of cash transfers on the market: The case of cash transfers in rural Malawi.** Development Policy Review, 26(1), 91-111.
- Dou, Y., Deadman, P., Robinson, D., Almeida, O., Rivero, S., Vogt, N., & Pinedo-Vasquez, M. (2017). **Impacts of cash transfer programs on rural livelihoods: a case study in the Brazilian Amazon Estuary.** Human Ecology, 45(5), 697-710
- Ellis, F. (1999). **Rural livelihood diversity in developing countries: evidence and policy implications** (Vol. 40, No. 1, pp. 1-10). London: Overseas Development Institute.

- Hajdu, F., Granlund, S., Neves, D., Hochfeld, T., Amuakwa-Mensah, F., & Sandström, E. (2020). **Cash transfers for sustainable rural livelihoods? Examining the long-term productive effects of the Child Support Grant in South Africa.** World Development Perspectives, 19, 100227.
- Haushofer, J., & Shapiro, J. (2010). **Household response to income changes: Evidence from an unconditional cash transfer program in Kenya.** Massachusetts Institute of Technology.
- Molyneux, M., & Thomson, M. (2011). **Cash transfers, gender equity and women's empowerment in Peru, Ecuador and Bolivia.** Gender & Development, 19(2), 195-212.
- OECD.(2005). **Subsidy Reform and Sustainable Development; Economic, Environmental and social aspects.**
- Putnam, R. D. (1994). **Social capital and public affairs.** Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences, 5-19.
- Sdravovich, M. C. A., Sab, M., Zouhar, M. Y., & Albertin, M. G. (2014). **Subsidy reform in the Middle East and North Africa: Recent progress and challenges ahead.**

